

PAPER DETAILS

TITLE: Eyyûbîler Dönemi Dimask'ta Mezhep Tartismalari: Sibî Ibnü'l-Cevzî'nin "el-Intisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh" Adli Eseri Baglaminda Hanefi Mezhebinin Diger Mezheplere Tercih Gerekçeleri

AUTHORS: Ahmet INANIR

PAGES: 203-239

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1156368>

SİBT İBNÜ'L-CEVZÎ'NİN "EL-İNTİSÂR VE'T-TERCÎH Lİ'L-MEZHEBİ'S-SAHÎH" ADLI ESERİ BAĞLAMINDA HANEFİ
MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERE
TERCİH EDİLME GEREKÇELERİ

THE REASONS FOR THE PREFERENCE OF THE HANAFI SECT FOR
THE OTHER SECTS IN THE CONTEXT OF THE WORK OF SİBT İBN AL-
CEVZİ ENTITLED "EL-İNTISAR VE'T-TERCIH LI'L-MEZHEBI'S-SAHIH"

AHMET İNANIR

[Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku ABD.
Assoc. Dr., Gaziosmanpaşa University, Faculty of Divinity, Department of Islamic Law
ahmet.inanir52@gop.edu.tr
orcid.org/0000-0001-8300-2682]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09 Nisan/April 2020 *Kabul Tarihi / Accepted:* 11 Haziran/June 2020

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran/June 2020 *Yayın Sezonu / Pub Date Season:* Haziran/June

Yıl / Year: 2020 *Sayı – Issue:* 48 *Sayfa / Pages:* 203-239

Atıf/Cite as: İnanır, Ahmet. "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin "el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh" Adlı Eseri Bağlamında Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilme Gerekçeleri - The Reasons for the Preference of the Hanafi Sect for the Other Sects in the Context of the Work of Sibt İbn al-Cevzi entitled "el-Intisar ve't-tercih li'l-mezhebi's-sahih"". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 48 (Haziran-June 2020): 203-239. <https://doi.org/10.17120/omuifd.717107>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin "el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh" Adlı
Eseri Bağlamında Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplere
Tercih Edilme Gerekçeleri

Öz: Bu çalışmada, Hanefi mezhebinin diğer mezheplere göre tercih gerekçeleri, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin "el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh" adlı eseri bağlamında incelenmiştir. İncelenen bu eserin yazılış amacı, Eyyûbîler döneminde Ebû Hanife ve Hanefi mezhebi aleyhine ortaya atılan bazı iddialara karşı Ebû Hanife'yi savunmak ve onun diğerlerinden üstün bir müçtehit olduğunu ortaya koymaktır. Sıbt İbnü'l-Cevzî bu eserinde, diğer mezheplere kıyasla, Hanefi mezhebinin kamu yararını gözetken, devlet başkanına daha geniş yetkiler veren, halkın işlerini kolaylaştırıcı çözümler sunan ve Kur'an ile Sünnete en uygun hükümleri içeren bir mezhep olarak nitelendirmektedir. Eser, konu ve içerik bakımından Şâfi mezhebinin önceleyen siyasi tercihin, Hanefi mezhebi lehine dönmeye başladığı bir zamanda Şâfiîlerin aleyhindeki iddialarına karşı bir cevap niteliğindedir. Ayrıca bu eser, Hanefi mezhebinin Dımaşk ve Kahire'de varlığını devam ettirmesine katkı sunan öncü ve hacimli çalışmalardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Zira burada yer alan çeşitli delil ve örneklerin, sonraki dönemlerde yazılan bazı eserlere de ilham kaynağı olduğu görülmektedir. Siyasi ve sosyal şartlar gereği, zaman zaman ortaya çıkan mezhepler arası etkinlik mücadelesi dışında, fikhî çeşitliliği zenginlik olarak gören hoşgörü anlayışının bu coğrafyada belirleyici olduğu söylenebilir. Diğer yandan bu eser, Hanefi mezhebinin üstünlüğünü ortaya koymaya çalışanların kimliği bakımından da değerlidir. Zira hem eserin yazılmasını teşvik eden yöneticinin hem de müellifinin daha önce başka mezheplere mensupken, Hanefi mezhebinin tercih ettikleri bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefi Mezhebi, Eyyûbîler, Sıbt İbnü'l-Cevzî, el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh

The Reasons for the Preference of the Hanafi Sect for the Other
Sects in the Context of the Work of Sıbt Ibn al-Cevzi entitled
"el-Intisar ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahih"

Abstract: In this study, the reasons for the preference of Hanafi sect against other sects have been examined in the context of the work titled "el-İntisar ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahih" of the Sıbt İbnü'l-Cevzî. The purpose of the ex-

amined work was to defend Abu Hanifa against some claims made against the Abu Hanifa and Hanafi sects during the Ayyubid period and to reveal that he was a superior interpreter of Islamic law than others. In his work, Sibt İbnü'l-Cevzî defines the Hanafi sect as a sect that provides public benefits, gives wider powers to the head of state, facilitates the affairs of the people, and includes the most appropriate provisions for the Qur'an and the Sunnah. The work is a satisfying answer to the claims of the Shafiis at a time when the political preference prioritizing the Shafii sect in terms of subject and content started to turn in favor of the Hanafi sect. In addition, this work emerges as one of the pioneering and voluminous works that contributed to the Hanafi sect's existence in Damascus and Cairo. Since it is seen that various evidence and examples here are an inspiration for some works written in the following periods. It can be said that the understanding of tolerance, which sees fiqh diversity as richness, is determinant in this geography, except for the struggle between inter-sectarian activities that arise from time to time due to political and social conditions. On the other hand, this work is also valuable in terms of the identity of those who try to demonstrate the superiority of the Hanafi sect. Since it is known that both the director who promotes the writing of the work and the author preferred the Hanafi sect while they belonged to other sects.

Keywords: Islamic Law, Hanafi Sect, Ayyubids, Sibt İbnu'l-Cevzi, el-İntisar ve't-tercih li'l-mezhebi's-sahih.

Giriş

Sahâbe ve tâbiîn dönemlerinde fakihler kendi içtihatlarına göre hüküm vermiş, mükellefler ise bir tek müçtehide bağlanmaksızın bunlardan istediğine uymuşlardır. Ne var ki kısa bir sürede siyasi coğrafyanın fevkalade genişlemesi ve Medine merkezli şehir devletinin birçok millet ve medeniyeti içine alacak şekilde büyük bir devlete dönüşmesi hukukî emniyet ve istikrar arayışını da beraberinde getirmiştir. Abbasi halifelerinden Harun Reşîd ve diğer yetkililerin İmam Mâlik'in (ö. 179/795) Muvatta'sını esas alarak ülkede geçerli hukuk kodu haline getirme çabası işte bu zarurî

ihtiyacın bir sonucudur.¹ Bu arayış fikhî mezheplerin teşekkülünü doğuran süreci de zorunlu kılmıştır. Kısaca Emevîlerin son yıllarında, Abbasi-lerin ilk dönemlerinde başlayan mezhep olgusu Eyyûbîler (1171-1462) asrına gelinceye kadar istikrar ve yaygınlık kazanmıştır. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 654/1256) yaşadığı dönem Dımaşk'ta Şâfiî ve Hanefî mezhebi yaygın olmakla birlikte sınırlı sayıda da olsa Mâlikî ve Hanbelî mezhebi mensupları bulunmaktadır.²

Dımaşk, Abbasilerin (750-1258) zayıflamasıyla birlikte farklı mezheplere mensup hanedanların hâkimiyeti altına girmiştir. Meselâ Nureddin Zengî³ (ö. 569/1174) Hanefî mezhebine mensup iken Eyyûbî melikleri ise genellikle Şâfiî'dir. Onların içinden sadece el-Melikü'l-Muazzam İsa (ö. 624/1227) Şâfiî mezhebini terk ederek Hanefî mezhebini tercih etmiştir. Araştırmaya konu olan mezhep tartışmaları da işte bu dönemde gündeme gelmiştir. Eyyûbî melikleri iktidarda bulundukları asırlarda diğer mezhepleri de göz ardı etmemekle birlikte gerek inşa ettikleri medreselerde gerekse kâdıkudât⁴ atamalarında öncelikle mensubu oldukları Şâfiî mezhebini desteklemişlerdir.⁵ Fakat emirlerin çoğu Hanefî mezhebine mensup olduğundan bu konuda dengeli bir siyaset takip etmek zorunda

¹ Sadrüddin Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebî'l-İzz el-Hanefî el-Ezdî, *el-İttibâ'*, thk. Muhammed Ataulah Hanîf-Ebu Suheyb Abdullah b. Asım el-Karyûti (Lahor: Mektebetü's-Selefiyye, 2. Baskı, 1985), 35.

² İbn Şeddâd İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'lâku'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, thk. Sâmî ed-Dehhân (Dımaşk: Vizâretü's-Sekâfe, 1956), 240; Nu'aymî, Ebü'l-Mefâhir Muhyiddin Abdülkâdir b. Muhammed b. Ömer ed-Dımaşkî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*, thk. Cafer el-Hasenî, (y.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1988), 1/359-362.

³ Nureddin Zengî'nin diplomatik faaliyetleri için bkz. Ali Aslan Topçuoğlu, *İslam Hukukunda Diplomatik Temsil* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 98, 100.

⁴ Sözlükte "kadılar kadısı" anlamına gelen bir terkiptir; başkadı olarak da geçer. III. (IX.) yüzyılın sonlarına kadar umumiyetle başşehirin kadısına verilen bir şeref unvanı iken ülkenin çeşitli bölgelerinde ve şehirlerinde görev yapan bütün kadılar onun nâibi olarak tayin edilir oldu. İlk defa Abbâsîler tarafından Bağdat'ta kurulan kâdıkudâtlık müessesesi sonraki dönemlerde birçok İslâm devletinde yaygınlık kazandı. (Şükrü Özen, "Kadılıkudat", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2001), s. 24/77-82).

⁵ Muhammed Ebu Zehra, *İmam Şâfiî*, çev. Osman Keskiöğlu (Ankara: TDİB Yayınları, 1996), 362.

kalmışlardır. Ancak ne var ki Eyyûbî melikleri arasında bir türlü sonu gelmeyen iktidar mücadelesi, mezhepleri de içine alacak şekilde genişlemiştir.⁶

Çalışmaya konu olan *el-İntisar ve't-tercih li'l-mezhebi's-sahih* de Hanefî mezhebinin üstünlüğü çerçevesinde kaleme alınmıştır. Buradaki bilgilerden hareketle Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin yaşadığı dönem Dımaşk'ta, Ebû Hanife'nin sika bir râvî olmaması, ihtihadları arasında Kur'an ve Sünnet'e aykırı hükümler bulunması ve muhaddislerin kendisi hakkındaki olumsuz görüşleri bulunduğu gibi bazı iddialar bir kısım Şâfiîler tarafından gündeme getirilmiştir. Dımaşk meliki el-Melikü'l-Muazzam İsa başta olmak üzere bazı Hanefilerin ricası üzerine müellif, kamu yönetimi ve halk maslahatı için Hanefî mezhebinin önemini ortaya koyacak bir eser yazmaya çalışmıştır. Adını da Türkçe *Sahih Mezhebin Tercihi ve Üstünlüğü* anlamına gelen “*el-İntisâr ve't-tercih li'l-mezhebi's-sahîh*” koymuştur.⁷ Zâhid Kevserî⁸ bu eseri aynı mahiyetteki diğer eserlerle karşılaştırarak müellifin diğer mezheplere karşı kışkırtıcı olmayan ilmî bir yol izlediğini ifade etmiştir.⁹

207

OMÜİFD

İntisâr ve't-tercih de dahil olmak üzere tercih ve üstünlük konulu eserlerin mukaddimeleri incelendiğinde, genellikle müelliflerin söz konusu eseri yazmalarını rica ve teşvik eden melik ve emir isimleri öne çık-

⁶ Ekmeleddin Bâbertî'nin ifade ettiğine göre tarih boyunca Türk asıllı yöneticiler Hanefî mezhebinin himaye etmişlerdir. (Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Bâbertî, *en-Nüketü'z-Zarîfetü fî Tercih-i Mezheb-i Ebî Hanîfe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1384), vr. 210b-211a.

⁷ Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercih li'l-mezhebi's-sahîh*, Ta'lik: Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî (İstanbul: Enver matbaası, 1360/1941), 5.

⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Zâhid Kevserî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 78-79; Ebubekir Sifil, “Zâhid Kevserî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 81.

⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercih*, 3; Bâbertî, *en-Nüketü'z-Zarîfetü fî Tercih-i Mezheb-i Ebî Hanîfe* (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1384), vr. 204b-211a.

maktadır.¹⁰ Bu durum, bu tür eserlerin ilmî sâikten ziyade siyasi ve sosyal bazı maksatlar gözetilerek kaleme alındığını göstermektedir. Nitekim Sadrüddin Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz el-Hanefî el-Ezdî (ö. 792/1390) Sultan Selahaddin Eyyûbî (ö. 589/1193) döneminde bazı emir ve fakihlerin sultan aleyhinde iş birliği yaparak Allah'ın ortadan kaldırdığı Cahiliye dönemine ait "asabiyyeti/milliyetçiliği" yeniden dirilttiklerini ileri sürmektedir. Bu tespitler Eyyûbî melikleri arasında bir türlü nihayete ermeyen iktidar mücadelesinin fıkıh mezheplerini ve tâbilerini de içine alacak şekilde yapıldığını göstermektedir. Hanefî fakihlerden Ekmeled-din el-Bâbertî'nin (ö. 786/1384) *en-Nüketü'z-Zarîfetü fî Tercîh-i Mezheb-i Ebî Hanîfe* ve İbn Ebi'l-İzz'in buna reddiye olarak yazdığı *İttibâ'*sı incelendiğinde Sıbt İbnü'l-Cevzî'den yaklaşık bir buçuk asır sonra da tercih ve üstünlük temalı tartışmaların şiddetli bir şekilde yapıldığı görülmektedir.¹¹ Hatta *İntisâr ve't-tercîh*'de kullanılan bazı delillerin o risalede de tekrar ettiği dikkate alındığında bu eserin aynı zamanda sonraki çalışmaların da öncüsü ve kaynağı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

208

OMÜİFD

Kaynaklarda *İntisâr*'ın yazılış tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak bu eserin mukaddimesinde yer alan bazı ifadeler, kesin olmasa da yakın bir tarihi belirlemede yardımcı olacak mahiyettedir. Nitekim Sıbt İbnü'l-Cevzî, mukaddimesinde el-Melikü'l-Muazzam'ın eserin telifi hususunda kendisini teşvik ettiğini belirterek¹² bu vesileyle hem kendisine hem de babası el-Melikü'l-Âdil Seyfüddin Muhammed'e (ö. 615/1218) dua etmektedir. Fakat dua da el-Melikü'l-Âdil için merhum ve rahimehullah vb. ifadeler kullanmadığı dikkat çekmektedir. Buradan hareketle kitabın yazıldığı sırada el-Melikü'l-Âdil henüz hayatta olduğu söylenebilir. Melikin 615/1218 yılında vefat ettiği bilindiğine göre *İntisâr ve't-tercîh*

¹⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 3; Bâbertî, *en-Nüketü'z-Zarîfetü fî Tercîh-i Mezheb-i Ebî Hanîfe* (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1384), vr. 204b.

¹¹ Sadrüddin Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz el-Hanefî el-Ezdî, *el-İttibâ'*, thk. Muhammed Atallah Hanif-Ebu Suheyb Abdullah b. Asım el-Karyûti (Lahor: Mektebetü's-Selefiyye, 2. Baskı, 1985), 62-63, 89.

¹² Muammer Arangül, "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu ve Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Bu Süreçteki Rolü", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/23 (Aralık 2019): 669-670.

bu tarihten önce yazılmış olmalıdır. Çünkü babası el-Melikü'l-Âdil'in kendisine ailesinin tamamı Şafîî olduğu halde nasıl Ebu Hanife'nin mezhebinin tercih ettiğini sormuş o da babasına "Ya Hâvend, sizden birisinin de Müslüman olmasına razı olmaz mısınız?" şeklinde latife yaptığı nakledilmektedir.¹³ Ayrıca kaynaklarda Sibt İbnü'l-Cevzî'yle el-Melikü'l-Muazzam'ın dostlukları 607/1210 yılından itibaren başlatılmaktadır. Yine 609/1212 yılındaki Kahire yolculuğunu birlikte yaptıkları ve 611/1214 yılında ise birlikte "Hanefî mezhebine göre" haccettikleri belirtilmektedir.¹⁴ Bu yıllarda el-Melikü'l-Muazzam'ın mezhep değiştirmesi, Şafîî mezhebine mensup bazı mansıp sahiplerini haklı olarak kaygılandırmış olabilir. Bu durumun beraberinde Hanefilere yönelik öteden beri Şafîîler tarafından dile getirilen bazı tenkitlerin tekrar gündeme taşınmasına vesile olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler eserin yazılış tarihinin 612/1215 yıllarına rastladığını göstermektedir.

Diğer taraftan Sibt İbnü'l-Cevzî'nin eserindeki başlıklar incelendiğinde Şafîîlerin iddialarına cevap teşkil edecek şekilde düzenlendiği görülmektedir. Müellif ilk altı başlıkta Ebu Hanife'nin üstün bir imam, mezhebinin de Kur'an ve Sünnet'e en uygun mezhep olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Özellikle yedinci ve sekizinci bölümlerde Hanefî mezhebinin Şafîî mezhebine göre devlet başkanına daha geniş yetki tanıdığı ve başta inanç, ibadet, yargı ve yönetim olmak üzere fıkıhın pek çok

¹³ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fi ahbâri Benî Eyyûb*, thk. Haseneyn Muhammed Rabî' (4-5 ciltler) (Kahire: Dâru'l-kütübi'l-vesâiki'l-kavmiyye, 1957), 4/211; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*: 621-630, Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1418/1998), 206; Arangül, "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu", 671.

¹⁴ Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*, thk. İbrahim ez-Zeybek (Beyrut: er-Risâletü'l-âlemiyye, 1434/2013), 22: 200; Arangül, "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu", 665.

alanında hem birey hem de kamu yararını sağlayabilecek bir mezhep olduğunu ifade etmektedir.¹⁵

Çalışmada öncelikle Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eseri esas alınmış, özellikle müellifin hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili konularda öne çıkan fıkıh, tarih ve tabakât kitaplarından istifade edilmiştir. Türkiye'de Eyyûbîler dönemiyle ilgili Harun Yılmaz'ın *el-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dımaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)*¹⁶ ve *"Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta "Medrese" (1154-1260)*¹⁷ adlı lisansüstü tezleri hem konuyla ilgili birincil kaynaklara ulaşılmasına hem de çalışmanın zenginleşmesine yardımcı olmuştur. Yine Musatafa Kılıç'ın *"Âlim ve Devlet adamı olarak bir Eyyûbî Meliki: el-Melikü'l-Muazzam (576-624/1180-1227)"*¹⁸ makalesi, Ali Sevim'in *"Sıbt İbnü'l-Cevzî"*¹⁹, Cengiz Tomar'ın *"el-Melikü'l-Muazzam"*²⁰ adlı ansiklopedi maddeleri yanında o dönem âlim ve devlet adamlarıyla ilgili maddelerden yararlanılmıştır. Şimdi müellifin hayatına kısaca yer verilecektir.

210

OMÜİFD

1. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Hayatı

XIII. yüzyıl Eyyûbî dönemi bilginleri içinde önemli bir yeri olan Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin asıl adı Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-

¹⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 17-18; Bâbertî, *en-Nüketü'z-Zarîfetü fî Tercîh-i Mezheb-i Ebî Hanîfe*, 204b-211a; Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, Arşiv No: 18Hk 477/12, Varak 167b-171b; 45 Hk 1656/5, 104b-108b, sehven İbn Kemal adına kaydedilen *"Tercihü'l-Mezhebi'l-Hanefî ala Gayrihi"* Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, 212, vr. 9b-13a; *Tercihü'l-Mezhebi'l-Müsemma: en-Nuketü'z-Zarîfetü fî Tercîh-i Mezheb-i Ebî Hanîfe*, Hazırlayan: Bele Hasan Ömer Müsâid (Riyad:Kral Suûd Üniv Eğitim Fak. Yay., 1997, 27-72).

¹⁶ Harun Yılmaz, *el-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dımaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 1-126.

¹⁷ Harun Yılmaz, *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta "Medrese" (1154-1260)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014).

¹⁸ Mustafa Kılıç, *"Âlim ve Devlet adamı olarak bir Eyyubî Meliki: el-Melikü'l-Muazzam (576-624/1180-1227)"*, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006): 337-355.

¹⁹ Ali Sevim, *"Sıbt İbnü'l-Cevzî"*, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 209), 37/87-88.

²⁰ Cengiz Tomar, *"el-Melikü'l-Muazzam"*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/71-73.

Türkî el-Avnî el-Bağdâdî'dir. Müellif 581/1185 veya 582/1186 yıllarında Bağdat'ta doğmuştur. Babası Hüsâmeddin Kızıoğlu'dur. Kendisi Abbasi veziri Avnuddin Yahya b. Hübeyre eş-Şeybânî ed-Dûrî'nin (ö. 560/1165) Türk Memlûkudur. Bu sebeple el-Avnî ve et-Türkî nisbeleriyle anılmıştır. Annesi ünlü Hanbelî âlimi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) kızı Râbia'dır. Küçük yaşta babasının ölmesi üzerine anne tarafından dedesinin yanında büyütülmüştür. Bu sebeple Sibt(torun) İbnü'l-Cevzî olarak tanınmıştır. Sibt İbnü'l-Cevzî, dedesinin himayesinde Bağdat'ta başladığı tahsilini Musul ve Dimaşk'ta sürdürmüştür. Ebü'l-Yümn el-Kindî (ö. 613/1217), Fahreddin İbn Teymiyye (ö. 622/1225) ve Cemâleddin Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî (ö. 636/1238) gibi hocalardan ders almıştır.²¹ Henüz genç yaşta dinî ve edebî ilimlerle tarih yazıcılığında ileri bir seviyeye ulaşmış, Dimaşk'a gelmeden önce de etkili bir vaiz olarak meşhur olmuştur. O, ilk seyahatini 600/1204 yılının başında Bağdat'tan Şam'a yapmış, Dimaşk'a gelmeden önce de Dakuk, Erbil, Musul, Harran ve Halep'e uğramıştır. Buralarda çeşitli ilim meclislerine katılmış ve hadis dinlemiştir. Daha sonra Dimaşk'a ulaşmış, buradan Kudüs'e hareket ederek orada bir müddet kalmış, tekrar Dimaşk'taki Kasyun'a dönmüş ve 603/1206 yılına kadar orada ikamet etmiştir. Aynı yıl tekrar Halep'e²² uğramış ve bir yıl sonra da hacca gitmiştir. 605/1208 yılında ise Dimaşk'a tekrar geri dönmüştür.²³ 607/1210 yılında el-Melikü'l-Muazzam ile daha

211

OMÜİFD

²¹ Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şâme el-Makdisî, *ez-Zeyl ale'r-Ravdateyn = Terâcimü ricâli'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbi'*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî (Beyrut: Dârü'l-Cil, 2. Baskı, 1974), 165; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978), 3/142; Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah el-Yûnîni, *Zeylû Mir'âti'z-zamân* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1374/1954), 1/39-40; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Hicr, 1418/1997), 5/343; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddin Yûsuf el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire* (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1355/1936), 7/39.

²² Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/134-135.

²³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/149, 157, 165.

yakından tanışmışlar ve 609/1212 yılındaki Kahire yolculuklarında da mezkûr melike eşlik etmiştir. 611/1214 yılında da birlikte hacca gitmişler ve “*Haneî mezhebine göre*” haccetmişlerdir.²⁴

Döneminin tanınmış bir vaizi olan Sibt İbnü'l-Cevzî Cumartesi günleri günün erken saatlerinde Emevî Camii'nde vaazlar vermiş, devrin seçkin din ve devlet adamlarının da bulunduğu çok büyük bir kalabalık hazır bulunmuştur.²⁵ Vaazlarının kitleler üzerinde çok tesirli olması iç ve dış tehditlere karşı Eyyûbî meliklerinin kendisinden yardım istemelerine sebep olmuştur. Nitekim el-Melikü'l-Muazzam, Haçlılar Dimyat'ı işgal ettiği sıralarda kendisine gönderdiği bir mektupla yardım istemiş, o da vaazlarıyla Dımaşk halkından önemli sayılabilecek miktarda destek sağlamıştır.²⁶ el-Melikü'l-Muazzam'ın oğlu el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd (ö. 656/1258) da Mısır meliki el-Melikü'l-Kâmil'in (ö. 635/1238) aleyhine kamuoyu oluşturmak amacıyla baba dostu Sibt İbnü'l-Cevzî'den rica etmiştir.²⁷ Hatta İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245) el-Melikü'l-Eşref Mu-
sa'ya (ö. 635/1237) Dımaşk'ta vaaz vermek istediğini arz ettiğinde kendi-

²⁴ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/200.

²⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/290-292; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî İbn Tağrîberdî, *el-Menhelî's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1427/2006), 7/287; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3/142; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravdâteyn*, 31. es-Sübkî, Tâceddin İbnü's-Sübkî Abdülvehhâb b. Ali b. Abdülkâfi, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ* (thk. Mahmud Muhammed Tanahi, Abdülfettah Muhammed el-Hulv), Kahire 1964, 8/236; Salâhuddin Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dârânî Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeyl 'aleyhâ* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1973), 4/356; el-Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa el-Haneî, *İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Kahire 1407/1987), 1/123; Harun Yılmaz, *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta "Medrese"* (1154-1260) (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 151-152.

²⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22: 239; Sübkî, *Tabakât*, 8/236; Yılmaz, *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta "Medrese"*, 152.

²⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/296; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 4/245; Yılmaz, *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta "Medrese"*, 156.

sinin Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin gölgesinde kalacağı yönünde ikazda bulunmuş o da vaaz vermekten vazgeçmiştir.²⁸

el-Melikü'l-Muazzam'ın yanı sıra diğer Eyyûbi melikleri arasında da Sıbt İbnü'l-Cevzî, büyük bir itibara sahiptir. Öyle ki V. Haçlı Seferi sırasında el-Melikü'l-Muazzam kardeşi el-Melikü'l-Eşref Musa'yı ittifaka ikna edebilmek için Harran'a kadar bizzat gitmiş ve bir netice alamamıştır. Fakat Sıbt İbnü'l-Cevzî, el-Melikü'l-Eşref'i, kardeşleri el-Melikü'l-Kâmil ve el-Melikü'l-Muazzam'la Dimyat önlerinde ittifak yapmaya ikna edebilmiştir. Yine o, el-Melikü'l-Muazzam ve el-Melikü'l-Eşref'le birlikte 607/1210 yılında Haçlılara karşı düzenlenen Nablus seferine katılmıştır.²⁹

Dedesinden aldığı eğitim sebebiyle Sıbt İbnü'l-Cevzî, kaynaklarda önceleri Hanbeli olduğu hatta Hanefi mezhebine mensubiyetinin zahirde olduğuyula ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür. Meselâ Hanbelî tarihçi Kutbüddin Yûnînî'ye³⁰ (ö. 726/1326) göre Sıbt İbnü'l-Cevzî, Dımaşk'a gelmeden önce Hanbelî'dir. Fakat el-Melikü'l-Muazzam ile ilim meclislerinde yaptıkları müzakereler neticesinde melikin kendisini Hanefî mezhebine geçmeye ikna etmiştir.³¹ Yine bir başka Hanbelî âlim Zehebî de (ö. 748/1348) Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Hanbelî iken dünyalık için Hanefi mezhebine geçtiğini, melik ve kadıların kendisini Şiîleştirdiğini iddia etmiştir.³²

213

OMÜİFD

²⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/135; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3/142; Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, 1/40, 43; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'nnübelâ*, thk. Beşşar Avvad Maruf, Muhyî Hilal es-Serhân (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996), 23: 296-297; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm: 651-660*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419/1999), 184-185; Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000), 29/121-122; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5/343; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 7/39.

²⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/172-173; Yılmaz, *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta "Medrese"*, 227.

³⁰ Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Yûnînî, Kutbüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/596.

³¹ Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, 1/41.

³² Bk. Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidal fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcud, Abdülfettah Ebû Sün-

İbn Tağrîberdî (ö. 874/1470) ise Hanbelî tarih yazarlarının mezhep taassubu sebebiyle onun hakkında asılsız ithamlarda bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin babası Hüsamettin Kızıoğlu zaten Hanefî mezhebine mensup biridir. Sıbt İbnü'l-Cevzî, her ne kadar Bağdat'ta yetişip dedesi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin mezhebi üzere eğitilse de özellikle dedesinin vefatını takip eden dönemlerde kendisini fıkhıta geliştirerek daha Dımaşk'a gelmeden önce de fakih olarak öne çıkmış, babasının mezhebi olan Hanefî mezhebine geçmiştir.³³ Leknevî de (ö. 1304/1886) onun Hasîrî'ye öğrenci olmak suretiyle fakihleşerek Hanefî olduğu görüşündedir.³⁴ Ancak Hasîrî'nin Dımaşk'a 611 yılında geldiği tahmin edildiğine göre³⁵ aynı yıl Sıbt İbnü'l-Cevzî ile el-Melikü'l-Muazzam birlikte Hanefî mezhebine göre haccettikleri dikkate alındığında³⁶ Hasîrî'nin bu konudaki etkisinin sınırlı olduğu söylenebilir.³⁷ Bize göre de Hanbelî tarihçilerin Sıbt İbnü'l-Cevzî'ye yönelik tenkitlerinin mezhep taassubuna dayandığı kabul edilebilir. Ancak Dımaşk'a ilk yolculuğu esnasında uğradığı şehirlerde hadis dinlediğiyle ilgili bilgiler onun ilk dönemlerde Hanbelî mezhebine yakın olduğunu güçlendirmektedir. Diğer taraftan araştırma konusu kitabında yer verdiği şu bilgiler onun dedesinden ders okurken de Ebû Hanîfe'ye karşı yapılan tenkitleri körü körüne kabul etmediği ve sorguladığını göstermektedir:

ne (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995/1416), 7/304; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 651-660: 185; Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, 4/356; Safedî, *el-Vâfi*, 29/122.

³³ İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 12/232-233.

³⁴ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1324), 230.

³⁵ Zehebî, *Siyer*, 23/54; Yılmaz, *el-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dımaşk'ta Kurulan Medreseler*, 47; Arangül, "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu", 665.

³⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/200; Arangül, "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu", 665.

³⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/359; Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1413/1993), 3/431-432; Zehebî, *Siyer*, 23/54; İbn Tağrîberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, 6/313; Cengiz Kallek, "Hasîrî, Mahmud b. Ahmed", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/383.

"Bir defasında şeyhimiz İmam Âlim Cemaleddin Şemsü'l-Huffâz Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'ye; 'Efendim niçin bazı muhaddisler Ebû Hanîfe hakkında menfi bir yargıya sahip oldular?' diye sordum. O da 'çünkü kıyası aldı' dedi. Ben de 'diğer imamlarda kıyası aldı' dedim. 'Fakat o diğerlerin daha çok kıyası kullandı' diye cevap verdi. Ben de bu durumda 'onlarda kullandığı kıyas kadar hakkında menfi yargıya maruz kalması gerekmez mi?' dedim ve konuşma bu şekilde sona erdi."³⁸

Burada bir taraftan el-Melikü'l-Muazzam'ın Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Hanefi Mezhebine geçmesine vesile olduğu iddia edilirken diğer taraftan el-Melikü'l-Muazzam'ın mutaassıp bir Hanefi olmasında Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin rolünden bahsedilmesi gibi müşkil bir durum ortaya çıkmaktadır.³⁹ Bize göre el-Melikü'l-Muazzam'ın mutaassıp Hanefi olduğu iddiası⁴⁰ aslında çok da isabetli değildir. Çünkü ilk defa onun zamanında Hanbeliler Emevi Camii'nde bir kürsü edinebilmiş, Hanefi medreseleri dışında Şâfiî ve Hanbeli medreseler inşa ettirmiştir.⁴¹

215

OMÜİFD

Dımaşk'taki Şibliyye⁴², Bedriyye, Müstansırıyye medreselerinde uzun süre müderrislik yapan Sıbt İbnü'l-Cevzî, aralarında Ebû Bekir b. Abbas, Abdülhâfız Bedrân, Şerefeddin Abdullah ve Muhammed b. İlyâs gibi âlimlerin de bulunduğu birçok öğrenci yetiştirmiştir. Sıbt İbnü'l-

³⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 9.

³⁹ Ebû'l-Yümn el-Uleymî (ö. 926/1522) "Bâbu'd-Düveydâriyye" olarak bilinen Mescid-i Aksâ'nın kapısının yanında el-Melikü'l-Muazzam'ın 27 Cemâziyelevvel 606/1209 yılında Hanefî medresesi yaptırdığını belirtmektedir. Dolayısıyla el-Muazzam'ın Hanefî mezhebine bu tarihten önce geçtiği anlaşılmaktadır. (Ebû'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, thk. Adnan Yunus Abdülmecid Ebû Tabbâne (Amman: Mektebetü Dendîs, 1999/1420), 1/551; Arangül, "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu", 666).

⁴⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 4/211.

⁴¹ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîre*, 240; Nu'aymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*, 1/359-362; Yılmaz, *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta "Medrese"*, 34, 269.

⁴² el-Melikü'l-Muazzam 623 (1226) yılında Sıbt İbnü'l-Cevzî'yi Şibliyye Medresesi müderrisliğine getirmiştir. (Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22/279; Nu'aymî, *ed-Dâris*, 1/409; İbn Tolun, Ebû'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *el-Kalâidü'l-cevheriyye fî târihi's-Sâlihiyye*, thk. Muhammed Ahmed Dehmân (Dımaşk: y.y., 1980), 1/196.

Cevzî 21 Zilkade 654 (10 Aralık 1256) tarihinde Dımaşk'ta Kâsiyûn dağı eteklerindeki evinde vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.⁴³

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin öne çıkan eserleri ise şunlardır:

a) *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*: Müellif bu eseri, yaratılıştan ölümüne kadar geçen olaylara yer veren kırk ciltlik umumi bir tarih kitabı olarak yazmıştır.

b) *Tezkiretü havâssı'l-e'imme fi hasâ'isi'l-e'imme*: Bu eser, Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamın biyografilerini içerir

c) *el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh* (el-İntisâr li-imâmi e'immeti'l-emsâr): Araştırma konumuz olan bu eser İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin menkıbeleri ve mezhebinin üstünlükleri hakkındadır.

d) *Kenzü'l-mülûk fi keyfiyyeti's-sülûk*: Müellif *Cevheretü'z-zaman fi tezkireti's-sultân* adlı eserini bitirdikten sonra onu özetleyerek tuhaf hikayeler ve mesellerle birlikte yeni yazdığı bir eserdir.⁴⁴

e) *Îsârü'l-insâf fi âsâri'l-hilâf*: Hanefî mezhebiyle Hanbelî, Şâfiî ve Mâlikî mezhepleri arasında ihtilâf konusu olan meseleler hakkında tarafların hadis delilleri sıralanmakta ve bu hadislerin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu açıdan *İntisâr ve't-tercîh*'in son bölümünün daha da genişletilmiş hali olduğu söylenebilir.

f) *el-Celîsü's-sâlih ve'l-enîsü'n-nâsîh*: Bir siyâsetnâme niteliğindedir.

g) *Vesâ'ilü'l-eslâf ilâ mesâ'ili'l-hilâf*: Müellif bu eserinde bazı fakihlerin sadece ahkâm âyetleriyle yetinerek hadisleri göz ardı etmelerine karşı çıkarak hadislerin fikhî meselelerin açıklanmasındaki önemini örneklerle ortaya koymaktadır.⁴⁵

⁴³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3/142.

⁴⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Kenzü'l-mülûk fi keyfiyyeti's-sülûk* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu: 02021-001), vr. 1b-44a.

⁴⁵ Diğer eserleri için bk. Brockelmann, GAL, I, 425; Suppl., I, 589; Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", 37/87-88.

2. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin “el-İntisâr ve't-Tercih li'l-Mezhebi's-Sahîh” Bağlamında Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Gerekçeleri

Sıbt İbnü'l-Cevzî, eserini mukaddime hariç sekiz başlıkta ele almış ve burada Ebû Hanife ve mezhebinin üstünlüğünü diğerlerinin ise noksanlığını ortaya koymaya çalışmıştır:

Muhaddislerin Ebû Hanife'ye yaptığı övgüler, kendisini sika olarak kabul ettiklerine ve rivâyette bulunulduklarına dairdir.⁴⁶

Bazı muhaddislerin Ebû Hanife'ye yönelttikleri eleştirilere yönelik cevaplar.⁴⁷

Ebû Hanife'nin üstünlüğüne dair bazı menkıbeler hakkındadır.⁴⁸

Ebû Hanife'nin bazı sahâbîleri görüp onlardan rivâyette bulunduğuna dairdir.⁴⁹

Ebû Hanife'nin diğer mezhep imamlarından faziletli olmasıyla ilgilidir.⁵⁰

Ebû Hanife'nin mezhebinin diğer mezheplerden daha faziletli olduğuna dairdir.⁵¹

Ebû Hanife'nin mezhebini esas almak, devlet başkanı için daha uygun, ümmet için de zorlukları kaldıracak mahiyette olduğu hakkındadır.⁵²

Ebû Hanife'nin Kitab ve sahih sünnete uyduğuna, diğerlerinin ise bunlara muhalefet ettiğine dairdir.⁵³

Bu başlıklar ve içeriklerinden hareketle Şâfiîlerin Ebû Hanife'ye yönelik tenkitleri; sika bir râvî olmaması, muhaddislerin kendisi hakkında-

⁴⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 6-8.

⁴⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 8-9.

⁴⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 9-10.

⁴⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 10-15.

⁵⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 15-16.

⁵¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 16-17.

⁵² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 17-18.

⁵³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 18-30.

ki menfi görüşleri, içtihatları arasında Kur'an ve Sünnet'e aykırı fetvalar bulunması şeklinde özetlenebilir. Sıbt İbnü'l-Cevzî ise Ebû Hanife'nin diğer mezhep imamlarından daha önce gelmesi münasebetiyle daha üstün, yönetim ve halk için daha münasip bir mezhep olduğunu delilleriyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışmanın bu aşamasında Ebû Hanife ve Hanefi mezhebi aleyhindeki ithamlara yer verilerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. Muhaddislerin Ebû Hanife'ye Yaptığı Övgüler

Sıbt İbnü'l-Cevzî burada konuyu iki başlıkta ele almaktadır. Bunlardan birincisi Ebû Hanife'den yapılan rivâyetler ve sika olması hakkındadır. Burada Şeyh Salih Sika Ebû Tahir Ahmed b. Muhammed b. Hamdiyye el-Akberî'nin 586/1192 yılında kendisine Ebû'l-Kerem el-Mübârek b. el-Hasen b. Ahmed eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî (ö. 550/1156)'den... onun da Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Hayyân'dan yaptığı şu rivâyeti aktardığını bildirmektedir: *"Babamın kendi el yazısıyla yazdığı bir kitabını buldum. Orada Ebû Zekeriya Yahya b. Maîn'nin Ebû Hanife hakkında şöyle rivâyet edildiği yazılıydı: Süfyanü's-Sevrî, Abdullah b. Mübarek, Hammâd b. Zeyd, Hüseyim, Vekî', Abbâd b. el-Avvâm, Cafer b. Avn, Ebû Abdurrahman el-Mukrî ve daha niceleri Ebû Hanife'nin sika olduğunu kendisinden rivâyette beis olmadığını bildirmişlerdir."* Yine o, Ebû Zekeriya Yahya b. Saîd'den *"Allah'a karşı yalan konuşamayız. Bazen Ebû Hanife'nin görüşlerinden güzel bulduklarımızı alıyoruz"* rivâyetine yer vermektedir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, ikinci başlıkta bazı muhaddislerin Ebû Hanife'nin hadis alanındaki yetkinliğini takdir eden görüşlerine yer vermektedir. Bunlardan Hâfız Ebû Naîm, Ebû Hanife'nin keskin bir zekâyâ, müstesna bir muhakeme yeteneğine, sorunlara hızlı ve isabetli bir şekilde çözüm üreten bir ferasete sahip olduğu görüşündedir. İmam Malik'e Ebû Hanife hakkında sorulduğunda *"Ebû Hanife öyle bir kişidir ki sana şu direğin altın olduğunu iddia etse, iddiasını ispat edebilecek birisidir"* demektedir. İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) ise *"Bütün insanlar fıkıhta, Ebû Hanife'nin aile fertle-*

ri sayılır" görüşünde olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, bu rivâyetlerle muhaddislerin Ebû Hanife aleyhinde kendi aralarında fikir birliği içinde olmadığını aksine ileri gelen bazılarının onun sika olduğunu ifade etmek suretiyle cevaplandırmaya çalışmaktadır.

2.2. Bazı Muhaddislerin Ebû Hanife'ye Yönelik Tenkitleri

Bazı muhaddislerin haksız bir şekilde Ebû Hanife'yi hıfzının kötülüğü, Mürcie⁵⁵ ve Cehmiyye'ye⁵⁶ mensubiyeti, bazı hadislerle muhalefet etmesi ve kıyas kullanması gibi yönlerden tenkit ettiklerini belirten Sıbt İbnü'l-Cevzî, iddialara şu şekilde cevap vermektedir:⁵⁷

Ebû Hanife'nin hıfzının kötü olması iddiası Sıbt İbnü'l-Cevzî'ye göre isabetli değildir. Muhaddisler Ebû Hanife'nin hadisleri manasıyla rivâyet etmesini hıfzının kötü olduğu şeklinde yanlış yorumlamaktadır. Ona göre Ebû Hanife'nin Mürcie ve Cehmiyye'ye mensup olduğu iddiası da doğru değildir. Zira burada mesele, amelin imandan bir cüz olup olmanısıyla ilgilidir. İman tasdiktir, tasdik ise artmaz ve eksilmez. Artma ve eksilmeyle ilgili âyet⁵⁸ imanın kendisinin değil kuvvetinin artması ve eksilmesi manasına gelmektedir. Dolayısıyla söz konusu itham da delilsizdir.

219

OMÜİFD

⁵⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 6-8.

⁵⁵ "Çeşitli tanımları yapılan Mürcie, siyasî ve itikadî bir fırka olarak Hz. Osman ve Ali başta olmak üzere, büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a bırakıp, mânevî sorumlulukları hakkında fikir beyan etmeyen topluluklara verilen ortak bir isimdir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Sözmez Kutlu, "Mürcie", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/41-45

⁵⁶ "İslâm âleminde ilk ortaya çıkan fırkalardan biri olan Cehmiyye, Muattıla ve Cebriyye-i Hâlisâ adlarıyla da anıldığı gibi bazılarınca zenâdıkâdan sayılmıştır. Ayrıca ilk dönemlerde kelâm ve felsefe ile meşgul olanlar için de Cehmiyye tabiri kullanılıyor, bununla genel olarak fikir hareketlerine katılan, özel olarak da yabancı fikirlere ilgi duyan kimse-ler kastedilmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Gölcük, "Cehmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 7 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 234-236.

⁵⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 8.

⁵⁸ Enfal 8/2.

Ebû Hanife'nin bazı hadislerle muhalefet etmesi ve kıyası kullanması iddiasına ise Sıbt İbnü'l-Cevzî şu şekilde cevap vermektedir: Ebû Hanife'nin kendine göre cerh ve ta'dil ilkeleri vardır. Bazen Malik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in sika bulduğu râvîleri o, güvenilir bulmamıştır. Diğer taraftan o, haber-i vâhidi umûmü'l-belvâda vârid olması halinde hüccet olarak kullanmamıştır. Ayrıca bazı sahih hadislerle muhalefet etme ve kıyası kullanma konusunda hiçbir imamın Ebû Hanife'den farkı yoktur. Nitekim Sıbt İbnü'l-Cevzî dedesi Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'ye bazı muhaddislerin Ebû Hanife hakkında menfi yargıya sahip olmasının sebebini sormuş o da kıyası kullanması olduğunu beyan etmiştir. O da diğer imamların da kıyası kullandığını söyleyince dedesi; onun, diğerlerin daha çok kıyası kullandığını ifade etmiştir. O da bu durumda onlar da kullandığı kıyas kadar aleyhlerinde menfi yargıya maruz kalmaları gerekmez mi? diyerek o ayrımcı yaklaşıma itiraz etmiştir.⁵⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî'ye göre Ebû Hanife hakkındaki iftira ve karalamaların neredeyse hepsinin kaynağı ya Süfyânü's-Sevrî'nin (ö. 161/778) kendisi ya da ona nispet edilen bir haberdur. Bir rivâyete göre de Sevrî dahi söz konusu iddialarından vazgeçmiştir.⁶⁰

220

OMÜİFD

2.3. Ebû Hanife'nin Üstünlüğüne Dair Bazı Menkıbeler

Sıbt İbnü'l-Cevzî burada Ebû Hanife'nin ne kadar âbid, zâhid ve cömert bir müçtehit olduğuna delalet eden yedi menkıbeye yer vermektedir. Bunlar şu şekilde kısaca özetlenebilir.

Ebû Yusuf'un aktardığına göre hocası Ebû Hanife'yle birlikte yolda giderken çocuklar kendisini görür ve kendi aralarında "*Ebû Hanife bütün geceyi ihya ediyor*" diye konuştuklarını işitir. Bunun üzerine Ebû Hanife, Ebû Yusuf'a artık ölünceye kadar başını yastığa koymadan tüm geceyi ihya edeceğini belirtir. Yine Ebû Hanife, gündüz saim gece kâimdir. Yatsı namazını kıldıktan sonra bütün geceyi ihya eder ve hatim indirir. Hatta kırk beş sene boyunca yatsı namazı ile sabah namazını bir abdestle kıldığı

⁵⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 9.

⁶⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 9.

ve her gece iki veya dört rekâtta Kur'an'ı hatmettiği rivâyet edilir. Osman b. Affân (ö. 35/656), Temîm ed-Dârî (ö. 40/661), Saîd b. Cübeyr'den (ö. 94/713) sonra ümmet içerisinde Kur'an'ı bir rekâtta hatmeden dört kişiden birisidir. Oğlu Hammad, Fâtîha suresini güzel bir şekilde okuduğunda Kur'an öğreticisine beş yüz dirhem verecek kadar cömert biridir.⁶¹ O, asla haram lokma yemez ve ihsan ettiği bir şey mukabilinde karşılık beklemeksizin her yıl kazancından sadaka vermiştir.

2.4. Ebû Hanîfe'nin Bazı Sahâbîleri Görmesi ve Rivâyette Bulunması

Hanefîlerin çoğu Ebû Hanîfe'nin birçok sahâbî ile karşılaştığını ve onlardan rivâyette bulunduğunu iddia etmişlerdir. Diğer mezhep mensupları ise onun sahâbîlerden hadis rivâyetinde bulunduğunu reddetmişlerdir.⁶² Sibt İbnü'l-Cevzî ise Ebû Hanîfe'nin sahâbîlerden Enes b. Malik, Abdullah b. Haris b. Cüz ez-Zebîdî ve Abdullah b. Ebû Evfâ'dan Tâbiîn'den ise Ahvas b. Hakîm'den rivâyette bulunduğunu iddia etmiştir. Sibt İbnü'l-Cevzî'ye göre Enes b. Malik'in hangi yıl vefat ettiği ihtilâflıdır. Şayet 93/711 yılında vefat ettiği kabul edilirse, Ebû Hanîfe'nin de 80/699 yılında doğduğu dikkate alındığında her ikisi de on üç yıl aynı zaman diliminde yaşamıştır. Sibt İbnü'l-Cevzî'ye göre "İlim öğrenmek her Müslümana farzdır"⁶³ hadisini Ebû Hanîfe, Enes b. Malik'ten rivâyet etmiştir. Yine Ebû Hanîfe 96/714 senesinde babasıyla birlikte hacca gittiğinde Abdullah b. Haris'i (r.a.) Mescid-i Haram'da ders verirken dinlemiş ve kendisinden "Allah'ın dininde tefakkuh eden kimsenin Allah sıkıntısını giderir ve öngörmediği şekilde rızıklandırır"⁶⁴ hadisini nakletmiştir. Yine Ebû Hanîfe, Câbir b.

221

OMÜİFD

⁶¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 10.

⁶² Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/132. 131-138.

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünen* (th. Şuayb el-Arnaût), Dimeşk, Dâru'r-Risâle el-Âlemiyye 1430/2009, Mukaddime, 17, H. No: 224; Ebû Bekir Ahmed b. Ömer b. Abdilhâlik Bezzâr, *Müsned*, thk. Âdil b. Sa'd, (Medîne: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1426/2005), 13/240, H. No: 6746; Necdet Aydoğdu, "Ebû Nuaym El-İsbehânî Ve "Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe" Adlı Eseri Üzerine", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 10, C: 10, Sayı: 20 (Ocak – Haziran, 2017/2), 230 ss. 213 - 235.

⁶⁴ İbn Abdulber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah Muhammed en-Nemerî el-Kurtubî, *Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlih*. thk. Ebi'l-Eşbal ez-Züheyrî (Suudi Arabistan: Daru İbnü'l-Cevzi

Abdullah'tan (r.a.) çocuğu olmayan kimseye Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çok istiğfarda bulunmasını ve sadaka vermesini emrettiğini, bunları yerine getirince adamın dokuz erkek çocuğunun dünyaya geldiğini haber vermiştir. Ayrıca Ebû Hanife, Abdullah b. Ebû Evfâ'dan (r.a.) "*Kim (Allah rızâsı için) orman tavuğunun yuvası kadar veya daha küçük bir mescit inşa ederse, Allah da ona cennette bir ev (köşk) yapar*⁶⁵" hadisini nakletmiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî aynı şekilde Ebû Hanife'nin rivâyet ettiğini iddia ettiği birkaç hadis daha zikretmiştir.⁶⁶

2.5. Ebû Hanife'nin Diğer İmamlardan Faziletli Olması

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû Hanife'nin diğer mezhep imamlarına üstünlüğünü Kitâb ve Sünnet yanında akla dayalı delillerle de ortaya koymaya çalışmıştır. Kur'ân'dan delil olarak "*Muhâcirlerin ve ensârın ilkleri önde olanlardır.*"⁶⁷ (İman ve amelde) öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar (Allah'a) yaklaştırılmış kimselerdir.⁶⁸ İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir⁶⁹ âyetlerini zikretmiştir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Sünnet'ten delil olarak Hz. Peygamber'in "*Asırların en hayırlısı benim bulunduğum asır, sonra onu takip edenler, sonra onu takip edenlerdir. Sonraki devirlerde ise yalancılık yayılacaktır*"⁷⁰ hadisine yer ver-

1994), 1/203, Hadis no: 216; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Müsnedü'l-İmâm Ebi Hanife*, thk. Nazar Muhammed Fâryâbî (Riyad: Mektebetu'l-Kevser, 1415/1994), 25; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 14-15; İbnü'l-Cevzî, bu hadisin Hz. Peygamberden sahih olarak gelen bir hadis olmadığını çünkü el-Hammânî'nin hadis uydurduğunu iddia etmiştir. Dârekutnî ise Ebu Hanife, Sahabeden hiç kimseden hadis duymamış, sadece Enes b. Malik'i görmüştür." (Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986), 1/136, Hadis No. 196; Aydoğdu, "Ebû Nuaym El-İsbehânî Ve "Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanife" Adlı Eseri Üzerine", 231).

⁶⁵ İbn Mâce, *Kitabu'l-Mesâcid ve'l-Cemaat*, Hadis No: 738.

⁶⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 14-15.

⁶⁷ Tevbe 9/100

⁶⁸ Vâkıa 56/10-11.

⁶⁹ Hadid 57/10.

⁷⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Mevsûatu's-Sunne el-Kutubu's-Sunne ve Şurûhuha içinde, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1412, *Fedâilu Ashabi'n-Nebî*, 1; Şehâdet, 9.

miştir. Ebû Hanife ikinci kuşakta olmasa da tartışmasız üçüncü kuşaktadır. Sibt İbnü'l-Cevzî'ye göre bu hadis müttetekun aleyh olup Ebû Hanife'nin üstünlüğüne açıkça delâlet eder. Ayrıca "Ümmetim, evveli mi sonu mu daha hayırlıdır kesin bilinmeyen yağmur gibidir"⁷¹ rivâyetinde İmam Müslim (ö. 261/875) tek başına kalmıştır, dolayısıyla önceki hadise denk değildir. Diğer taraftan her ikisi de haber niteliğindedir, bu sebeple birinin diğerini nesh etmesi de söz konusu değildir. "Beni görenle, benim yüzümü görmüş olanları görenlere ve onları görenlere ne mutlu"⁷², "Ashabıma sövmeyin; sizden birisi Uhud Dağı kadar altın bağışlasa, ashabımdan birinin bir avuçluk bağışının yerini tutmaz."⁷³ Sibt İbnü'l-Cevzî'ye göre sahabînin tâbiînden, tâbiînin de etbau't-tâbiînden daha faziletli olması daha önce gelmesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁴

Aklî delil olarak da Sibt İbnü'l-Cevzî "Önce gelen sonra gelenlerden daha hayırlıdır" iddiasını ileri sürmektedir. Buna şâir Harîrî'nin (ö. 516/1122) Makâmât'ındaki mısralardan delil getirmektedir.⁷⁵ Ayrıca İmam Şâfiî'nin "İnsanlar fıkhıta Ebû Hanife'nin aile fertleri gibidir" sözüne yer vermektedir.

223

OMÜİFD

Sibt İbnü'l-Cevzî, eğer Hz. Muhammed (s.a.v.) en son Peygamber ama diğerlerin daha faziletlidir denirse bu durumda o kimseye "Beni Hz. Musa'ya üstün kılmayın!"⁷⁶ "Yunus b. Metta'ya karşı beni daha faziletli kılmanız"⁷⁷ rivâyetlerini nakleder. "Ben Ademoğullarının efendisiyim, ama yine

⁷¹ Tirmizî, "Edeb", 81; "Emsal", 6 (nr. 2869); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/130.

⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/245.

⁷³ Buhârî, *Fezâilü Ashâbı'n-Nebi*, 5; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 221-222.

⁷⁴ Sibt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 15-16.

⁷⁵ Abû Muhammad al-Kâsım b. Alî b. Muhammad b. Osmân *el-Harîrî, Makâmâtî'l-Harîrî* (Beyrut; Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 4. Baskı, 2003), 14; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdülmü'min el-Gaysî eş-Şüreyşî, *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî*, Kahire; Matbaatü't-Temeddün, 1979), 1/33-34. Sonraki dönemde aynı mısraları Bâbertî'de Ebû Hanife'nin üstünlüğü konusunda delil olarak kullanmıştır. (Bâbertî, *en-Nüketü'z-Zarîfetü fî Tercîh-i Mezheb-i Ebî Hanîfe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1384), vr. 206a).

⁷⁶ Buhârî, *Husumât* 1, Enbiya 34, 35, Rikâk 43, Tevhid 31; Müslim, *Fezâil* 160, (2373); Ebu Dâvud, *Sünnet* 14, (4671).

⁷⁷ Buhari, Enbiya 35; Müslim, *Fezail* 166; Ebu Davud, *Sünnet* 14.

*de övünme yoktur”, “Kıyamet gününde Âdemoğullarının efendisi benim, Hamd sancağı benim elimdedir”*⁷⁸ hadisleriyle cevap verilebileceğini ifade eder.

2.6. Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplerden Daha Faziletli Olması

Hanefi Mezhebinin diğer mezheplere üstünlüğüne ise dört yönden inceleyen Sıbt İbnü'l-Cevzî, ilk olarak diğer mezhep imamlarından istişhadda (delil getirme) bulunmaktadır: *“Bütün insanlar fıkhıta, Ebû Hanife'nin aile fertleri sayılır”* sözüyle İmam Şâfiî onun üstünlüğünü açıkça itiraf etmiştir. Bu hususta İmam Malik ve Ebû Nuaym gibi âlimlerin Ebû Hanife'yle ilgili görüşlerine yer vermektedir. İkincisi, bir imamın diğerlerine karşı üstün ve faziletli olduğu sabit olursa, onun mezhebi de diğer mezheplere karşı üstün ve faziletli olur. Diğer imamların İmam-ı A'zam hakkındaki takdir edici sözleri, onun fıkhının ve ilminin daha üstün ve faziletli olduğunun kanıtıdır. Üçüncüsü insanlar birçok hususta onun mezhebiyle amel etmek zorundadır. Bu da onun mezhebinin diğer mezheplere göre daha üstün olduğunu göstermektedir. Son olarak ise Ebû Hanife, diğerleri gibi içtihatlarında Kur'an ve sahih hadislere muhalefet etmemektedir.⁷⁹

2.7. Kamu Maslahatı Açısından Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilmesi

Sıbt İbnü'l-Cevzî bu konuyu iki açıdan ele almaktadır. İlk başlıkta Hanefi mezhebinin devlet başkanının otorite ve yetkisini diğerlerine göre daha geniş tuttuğuna dair olup burada dokuz meseleye yer vermektedir. İkincisinde ise Hanefi mezhebinin ümmetten daha çok sıkıntıyı giderdiği hakkındadır. Bu çerçevede abdest ve temizlikle ilgili yedi, hacla ilgili bir, alışverişle ilgili üç toplam on bir meseleye yer vermektedir.

⁷⁸ Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 3. Tirmizî, *Menâkıb*, 1, *Tefsir*, 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/282.

⁷⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 16-17.

2.7.1. Devlet Başkanının Hanefi Mezhebini Tercih Etmesini Gerektiren Hükümler

Haraç arazisine sahip bir kimsenin araziyi işlemekten aciz kalıp vergisini ödeyememesi durumunda Ebû Hanife "devlet başkanı o araziyi kiraya verebilir ve o kiradan da haraç vergisini tahsil edebilir. Eğer o araziyi kiralayacak hiç kimse yoksa, arazi sahibini rızası olsun ya da olmasın o araziyi satın haraç vergisini tahsil edebilir" görüşündedir. Diğer mezhepler ise devlet başkanına böyle bir yetki tanımaz.

Ebû Hanife'ye göre küfür memleketlerinden zorla veya galebe yoluyla fethedilen arazileri devlet başkanı kamu yararı gördüğü takdirde, gaziler razı olsun yahut olmasın eski sahiplerinin kullanımında bırakabilir ve onları cizyeden muaf tutabilir. Ebû Hanife'ye muhalefet edenlere göre ise fethedilen arazilerin gaziler arasında paylaşılması esastır, eski sahiplerinin kullanımında bırakılması ancak gazilerin onayıyla olabilir.⁸⁰

225

OMÜİFD

Ebû Hanife'ye göre seleb⁸¹, devlet başkanının iznine bağlıdır. Diğer mezheplerde ise seleb öldüren gaziye aittir, ayrıca devlet başkanının iznine gerek yoktur.⁸²

Ebû Hanife'ye göre devlet başkanı, bir suç işleyen hükümlüye ta'zir cezası uygularken suçlunun ölmesi halinde diyet ödemesi gerekmez, diğer mezheplere göre ise diyet ödemesi gerekir.⁸³

⁸⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 17-18; Murat Karacan, *Hanefî ve Şafîî Mezhebine Göre Devlet Başkanının Yetkileri (Tuhfetü't-Türk Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2013), 106-111.

⁸¹ Fıkıh terimi olarak savaş sırasında öldürülen düşman askerinin üzerinde ya da yanında bulunan her türlü giysi, para, takı, değerli eşya ve madenlerle kullandığı silâhlar ve bineği ifade eder. Bu açılımıyla seleb savaş ganimetlerinin (enfâl) özel bir türüdür. (Ahmet Yaman, "Seleb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/398-399)

⁸² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 17.

⁸³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 17; Karacan, *Devlet Başkanının Yetkileri*, 82-88.

Ebû Hanife'ye göre ölü bir araziye ihya eden devlet başkanının izni olmaksızın ona malik olamaz. Diğer mezheplere göre ise devlet başkanının iznine gerek yoktur.⁸⁴

Ebû Hanife'ye göre bir adamın kölesi içki içse, zina etse ya da hırsızlık yapsa efendisi devlet başkanının izni olmadan kendisine had cezası uygulayamaz. Diğer mezheplere göre ise devlet başkanının izni olmaksızın had cezası uygulanabilir.⁸⁵

Ebû Hanife'ye göre yılın çoğunda meralarda otlayan (saime) hayvanların sahibi, zekatını fakire verse dahi devlet başkanı isterse tekrar zekât alabilir, diğer mezheplere göre ise tekrar zekât alamaz.⁸⁶

Ebû Hanife'ye göre bir kimse lakîti (buluntu çocuk) kasıtlı bir şekilde öldürse (amden katl) devlet başkanı o kimseye kısas uygulayabilir, diğer mezheplere göre ise uygulayamaz.⁸⁷

226

OMÜİFD

Ebû Hanife'ye göre bir cenazenin teçhiz ve tekfin işleri tamam ise sultan ve veli birlikte oldukları durumlarda sultan veliden daha önceliklidir, diğer mezheplere göre ise değildir.⁸⁸

2.7.2. Halkın Hanefi Mezhebini Tercih Etmesini Gerektiren Hükümler

Sıbt İbnü'l-Cevzî ümmetten sıkıntıyı kaldıran hükümler çerçevesinde abdest ve temizlikle ilgili yedi, hacla ilgili bir, alışverişle ilgili üç örnek zikretmektedir:

Hanefi mezhebine göre abdest ve gusülde niyet şart değildir. Diğer mezheplere göre ise abdest ve gusülde niyet etmek şarttır. Şâfiî mezhebine göre hamamlar necis iken İmam Azam'a göre necis değildir. Şâfiî'ye göre toprak kaplarda su içmek, içine kül karışması sebebiyle caiz değildir. Murdar hayvanın saç, kemiği ve boynuzu İmam Azam'a göre necis de-

⁸⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 17.

⁸⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 17; Karacan, *Devlet Başkanının Yetkileri*, 76-82.

⁸⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 17.

⁸⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 18.

⁸⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 18.

ğilken Şâfiî'ye göre necistir. İmam Şâfiî'ye göre niyetin tekbirle bitişik olması lazımkən Hanefi mezhebinde bitişik olması şart değildir. Şâfiî'ye göre ergenlik çağına varmayan çocuğun alışverişi caiz değilken Hanefi mezhebine göre caizdir. Şâfiî'ye göre tandırlar necistir, İmam Azam'a göre necis değildir.⁸⁹

Sıbt İbnü'l-Cevzî, İmam Ebû Hanife'nin kolaylaştırıcı hükümler verirken İmam Şâfiî'nin ise zorlaştırıcı hükümler verdiğini ifade etmektedir. Hâlbuki Yüce Allah "Sizi o seçti ve din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi"⁹⁰ buyurmaktadır. Ona göre İmam Şâfiî'nin caiz görmediği şeylerden kaçınmak neredeyse mümkün değildir. Bunun ise insanlarda meşakkat ve sıkıntıya yol açacağı aşikârdır.⁹¹

2.8. Ebû Hanife'nin Nasslara Bağlı, Diğer İmamların ise Muhalefet Ettiğini Gösteren Meseleler

Ebû Hanife'nin Kur'an'a ve sahih Sünnet'e muhalefet ettiği iddialarına cevap teşkil edecek nasslara ve içtihatlarla yer veren Sıbt İbnü'l Cevzî, bu bölümde Ebû Hanife'nin Kur'an âyetlerine uygun görüşler benimsediğine diğerlerinin ise muhalefet ettiğine dair on bir meseleye yer vermektedir. Bunların ikisinde "Ebû Hanife dışındaki diğer mezhep imamlarının", dokuzunda ise sadece İmam Şâfiî'nin Kitâb'a muhalefet ettiğini iddia etmektedir.⁹² İkinci kısımda ise Sıbt İbnü'l-Cevzî Ebû Hanife'nin sahih Sünnet'e uygun içtihat ettiğini diğerlerinin ise muhalefet ettiğini örnek elli meseleyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Ona göre bu gibi meseleler bu kitaba sığamayacak kadar çoktur. Fakat burada zikredilen sınırlı sayıda misal dahi Hanefî mezhebinin sultan ve halk için daha uygun olduğunu göstermeye yetecektir. Şimdi Hanefî mezhebinin Kur'an'a uygun olduğunu gösteren on bir meseleye kısaca değinilecektir.

227

OMÜİFD

⁸⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 18.

⁹⁰ Hac 22/78.

⁹¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 18.

⁹² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 18.

2.8.1. Ebû Hanife Dışındakilerin Kur'an'a Muhalefet Etmesi

Yüce Allah âyette *“Erkeklerden iki şahidi de tanık tutun”*⁹³ buyurmaktadır. Ebû Hanife dışındakilere göre bir erkek şahit ve bir yeminle yargılama caiz değildir. Hâlbuki her ikisi iki erkek şahit yerine geçmektedir. İmam Malik⁹⁴ ve Şâfiî⁹⁵ göre, bir adam bir kadınla zina etse ve bu ilişkiden bir kız çocuğu dünyaya gelse zânî, bu kızla evlenebilir” görüşündedir. Çünkü onlara göre göre zina ile sihrîyet bağı meydana gelmez. Ebû Hanife'ye göre ise âyette *“Size anneleriniz ve kızlarınız haram kılındı”*⁹⁶ buyurulduğu için evlenemez. İmam Şâfiî *“Allah adına kesilmeyen bir şeyi yemeyiniz”*⁹⁷ âyetine rağmen *“bir kimse bilerek besmeleyi terk etmiş olsa dahi zebihası (kestiği) yenilebilir”* görüşüyle söz konusu âyete muhalefet etmiştir. Âyette *“Zina eden erkeğe ve zina eden kadına yüz değnek vurun”*⁹⁸ buyrulmaktadır. İmam Şâfiî âyete muhalefet ederek celdeye ilave olarak sürgün cezası verileceği görüşündedir. İlgili âyette *“Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesiniz”*⁹⁹ buyurulmaktadır. İmam Şâfiî ise âyete rağmen el kesme cezasına ilave olarak çalınan malın tazmin edileceği görüşündedir.

Yüce Allah *“Kur'an'dan size kolay geleni okuyunuz”*¹⁰⁰ buyurmaktadır. İmam Şâfiî söz konusu âyete rağmen *“Fâtîha'sız namaz olmaz”*¹⁰¹ görüşün-

⁹³ Bakara 2/282.

⁹⁴ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye), 5/115

⁹⁵ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990), 5/164; Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1999), 9/214; Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh, *Nihâyetü'l-matlab fî dirayeti'l-mezeheb*, thk. Abdülazîm Mahmud ed-Dîb, (ys: Dâru'l-minhâc, 2007), 12/240; Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993), 4/204; Detaylı bilgi için bkz. Ali Kumaş-Muharrem Yılmaz, *“Sihrîyetin Oluşmasında Zinanın Etkisi”*, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2, (2017), 51-67.

⁹⁶ Nisa 4/23.

⁹⁷ En'am 6/121.

⁹⁸ Nur 24/2.

⁹⁹ Maide 5/38.

¹⁰⁰ Müzzemmil 73/20.

dedir. Yüce Allah "Cana can"¹⁰² buyurmaktadır. İmam Şâfiî, âyet ortadayken "Eğer bir Müslüman zimmiyi öldürse ona karşılık Müslüman kısas edilemez" görüşündedir. Yüce Allah "Oraya giren emin olur"¹⁰³ buyurmaktadır. İmam Şâfiî âyete rağmen "Harem-i şerîfe giren suçlu öldürülebilir" görüşündedir. Yemin keffâretinde "Köle azat edin"¹⁰⁴ âyette mutlak olarak geçerken İmam Şâfiî, zihar keffâretinde olduğu gibi mutlakı mukayyede hamlederek mümin köle azad edileceği görüşündedir. Yüce Allah "Eğer oruç tutarsanız sizin için daha hayırlıdır"¹⁰⁵ buyurmaktadır. İmam Şâfiî âyete rağmen meşakkat az veya çok olsun seferde oruç tutmamayı daha faziletli bulmaktadır. Hanefilere göre ise meşakkat az ise ayete uygun olarak oruç tutmak daha faziletlidir. Yüce Allah "At, katır, merkepler siz binesiniz diye"¹⁰⁶ buyurmaktadır. İmam Şâfiî âyete rağmen at etini yemek caizdir görüşündedir. Ebû Hanife'ye göre ise at etini yemek caiz değildir.¹⁰⁷

Ebû Hanife Kur'an'a uygun içtihat ederken İmam Şâfiî ise muhalefet ettiğini iddia eden Sibt İbnü'l-Cevzî, bazı ihtilafların, mutlakın mukayyede hamli, haber-i vâhidin kitap karşısındaki konumu vb. usul farklılığından kaynaklandığını zikretmemekte ve sadece meselenin Kitâb'a muhalefet etme yönüne odaklanmaktadır. Zira Hanefî usulcülerinin çoğunluğuna göre âmmın delâleti kesindir ve tahsis nesih konumundadır. Bu yüzden kitâbın haber-i vâhidle tahsisi câiz değildir. Cumhura göre ise âmmın fertlerine delâleti zannîdir ve tahsis nesihteki gibi hükmün kaldırılması değil beyandır. Dolayısıyla haber-i vâhidle tahsisi câizdir.¹⁰⁸ Sibt İbnü'l-Cevzî'nin burada sadece İmam Şâfiî'yi hedef alması, Ebû Hanife ve Ha-

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Müessesetü Kurtuba, t.y.), 2/ 478; Buhârî, "Sıfetu's-Salât", 13; Müslim, "Salat", 11.

¹⁰² Maide 5/45.

¹⁰³ Âl-i İmran 3/97.

¹⁰⁴ Mücadele 58/3.

¹⁰⁵ Bakara 2/184.

¹⁰⁶ Nahl 16/8.

¹⁰⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 19.

¹⁰⁸ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-Usul* (Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve's-şuûnü'l-İslâmiyye, 2. Baskı, 1414/1994), 1/142-207.

nefi mezhebiyle ilgili söz konusu menfi iddia sahiplerinin Şâfiiler olduğunu açıkça göstermektedir.

2.8.2. Ebû Hanife Dışındakilerin Sünnete Muhalefet Ettiğine Dair Örnekler

Fıkıhın neredeyse bütün bölümlerini tarayarak örnek elli meseleyi delilleriyle birlikte inceleyen Sibt İbnü'l-Cevzî, bunlar arasında toplam yirmi altı meselede sadece İmam Şâfiî'yi; yedi meselede sadece Ahmed b. Hanbel'i; iki meselede sadece İmam Mâlik'i sahih sünnete muhalefet etmekle itham etmektedir. Yine altı meselede İmam Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'i, bir meselede İmam Şâfiî ile İmam Mâlik'i ve bir meselede de Ebû Hanife dışındaki diğer üç imamın sahih sünnete muhalefet ettiğini iddia etmektedir. Altı meselede ise belirli bir imam zikretmeksizin Ebû Hanife'nin ve muhaliflerin görüşünü ifade etmekle yetinmektedir.¹⁰⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî burada Ebû Hanife'nin sahih Sünnete muhalefet ettiği iddialarını reddederek, asıl onun dışındakilerin naslara muhalefet ettiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Şimdi burada sünnete muhalefetle ilgili elli meseleyi delilleriyle birlikte zikretmek makalenin sınırlarını aşacağından birkaç örnek ile yetinilecektir.

1) Namazda Fâtiha Sûresi Okumak

Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in hilafına Ebû Hanife'ye göre Fâtiha suresi okumadan da namaz sahih olur. Her iki imam da "*Fâtiha'sız namaz olmaz*"¹¹⁰ tahrîç (hadisini isnadıyla birlikte kitabına alıp nakletme) etmiştir. Ayrıca bu hadisi İmam-ı Müslim "*Namaz erken doğan çocuk gibidir*"¹¹¹ şeklinde rivâyet etmiştir. Bize göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kimsenin namazı hakkında bilgi sahibi olduğunda "*Tekbir al, sonra da Kur'an'dan kolayına geleni oku*"¹¹² buyurduğu şeklinde Sahihayn'da yer alan rivâyete dayanarak amel etmek Kitab'a daha uygundur. Ebû Hanife'ye göre Fâtiha

¹⁰⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 24-37.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/ 478; Buhârî, "Sıfetu's-Salât", 13; Müslim, "Salat", 11.

¹¹¹ Müslim, "Salat", 39.

¹¹² Müslim, Salat, 45; Tirmizî, Mevakit, 110, Salât, 226, 302; Nesâî, İftitah 105; Ebû Dâvud, Salât, 148.

okumak vaciptir, vacibin terki ise namazı fâsid kılmaz. Ahmed b. Hanbel ve İmam Şâfiî'nin delil olarak zikrettiği "*Namaz erken doğan çocuk gibidir*" hadisinde de ifade edildiği üzere farzın terki namazı fasid kılar, dolayısıyla namaz eksik olur, fakat bâtil olmaz. Bu sebeple Hanefilerin zikrettiği hadis ile amel etmek diğer görüşlere göre sahih sünnete daha uygundur.¹¹³

2. Nikah Lafızları

Ebû Hanîfe'ye göre hibe, temlik vb. lafızlarla yapılan nikah sahihtir. İmam Şâfiî'ye göre nikah ancak tenkih ve tezvic lafızlarıyla sahih olur. Hanefilerin delili şu rivâyettir: Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Sana nefsimi bağışlamaya geldim." Hz. Peygamber kadına dikkatlice baktı ve sonunda (hiçbir şey söylemeden) başını yere eğdi. Kadın, Hz. Peygamber'in kendisi hakkında hiçbir hükme varmadığını görünce oturdu. Derken bir adam doğrulup: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sizin ona ihtiyacınız yoksa onu bana nikahlayın!" dedi... Hz. Peygamber: "Haydi git, ben kadını sana ezberindeki Kur'an âyetleri karşılığında temlik ettim" buyurdular.¹¹⁴ Bu hadisi Buhari ve Müslim tahrîc etmiştir. Dolayısıyla Hanefi mezhebinin görüşü Şâfiî'nin görüşüne göre sahih sünnete daha uygundur.¹¹⁵

231

OMÜİFD

3. Şu'fa Hakkı

Bitişik komşuluk sebebiyle şu'fa (kanûnî önalım hakkına) sahip olunur. İmam Şâfiî'ye göre ise hak sahibi olunmaz. Bizim delilimiz "*Komşu bitişik komşuluk sebebiyle şu'fa daha çok hak sahibidir*"¹¹⁶ hadisidir. Bu hadis Buhari ve Müslim'de geçmektedir. Şâfiî'nin delili ise Buhârî'de geçen "*Şu'fa taksim edilemeyen şeylerdedir*"¹¹⁷ hadisidir. Bizim delil olarak zikrettiğimiz

¹¹³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 24.

¹¹⁴ Buhari, Nikah 6, 32, 35, 37, 40, 44, 50, 51, Vekale 9, Fedailu'l-Kur'an 21, 22, Libas 49; Muslim, Nikah 76.

¹¹⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, *el-İntisâr ve't-tercîh*, 28.

¹¹⁶ Tirmizi, Ahkâm, 32; Ebû Dâvûd, Buyu', 73.

¹¹⁷ Buhari, Şu'fa 1, Buyu', 96, 97, Şirket 8-9; Müslim, Musâkat 134, Tirmizi, Ahkâm, 33.

hadis hem Buhârî’de hem de Müslim’de geçmesi sebebiyle daha evladır.¹¹⁸

4. Hadd-i şirb

Hadd-i şirb Hanefilere göre seksen celdedir. Şâfiî ise kırk celde olduğu görüşündedir. Hz. Ömer bir heyet ile bu konuyu istişare ederken Abdurrahman b. Avf haddin hafif geldiğini dolayısıyla seksen olmasını önerir. Hz. Ömer de bu teklifi münasip bulur. Eğer Hz. Peygamber yaklaşık kırk celde vurduğu iddia edilirse bu durumda Hanefiler onun “had değil ta’zir” olduğu şeklinde cevap verirler. Çünkü had cezası olarak kabul edilirse naslarla belirlenmiş sınır aşılmış olur.¹¹⁹

Sonuç

“Sıbt İbnü’l-Cevzî’nin ‘el-İntisâr ve’t-tercîh li’l-mezhebi’s-sahîh’ Adlı Eseri Bağlamında Hanefi Mezhebinin Diğer Mezheplere Tercih Edilme Gerekçeleri” isimli araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

232
OMÜİFD

Araştırma konusu eser Ebû Hanife ve mezhebinin diğer mezheplerden üstün olduğunu ispat etmek maksadıyla yazılmıştır. Bu dönemde Dımaşk meliki el-Melikü’l-Muazzam İsa’nın Şâfiî mezhebinden Hanefi mezhebine geçmiş olmasının mezhep üstünlüğü tartışmalarının yeniden canlanmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Sıbt İbnü’l-Cevzî’nin de söz konusu melikle aynı dönemlerde Hanbelî mezhebinden Hanefi mezhebine geçtiği dikkate alındığında *İntisâr ve’t-tercîh*; hem melikin hem de müellifin niçin Hanefi mezhebinin tercih ettiklerini gerekçeleriyle birlikte ortaya koyan bir eserdir. Bu eserde Şâfiî mezhebinin yaygın olduğu merkezlerde dahi Türk yöneticilerin büyük bir kısmının Hanefi mezhebinin öncelik vermeleri ve sahiplenmelerinin arkasındaki sâikin anlaşılmasına katkı sunacak tespitler yer almaktadır. Bu bağlamda Hanefî mezhebinin Şâfiî mezhebine göre devlet başkanına daha geniş yetki tanınması yanında başta temizlik, ibadet, muâmelât, yargı ve yönetim olmak üzere fıkıhın

¹¹⁸ Sıbt İbnü’l-Cevzî, *el-İntisâr ve’t-tercîh*, 27.

¹¹⁹ Sıbt İbnü’l-Cevzî, *el-İntisâr ve’t-tercîh*, 30.

pek çok alanında hem birey hem de kamu yararını sağlayabilecek nasslara uygun bir mezhep olması öne çıkmaktadır. Ayrıca farklı asırlarda bazı devlet adamlarının bu tür eserlerin yazılmasını teşvik etmesi, Hanefî mezhebinin zaman zaman Dimaşk ve Mısır coğrafyalarında Şâfiîler tarafından sıkıştırıldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu tür eserlerin mezhep tercihi ve üstünlüğünü iddiasını ortaya koymaktan öte yapılan saldırıları bertaraf etmeye yönelik savunma amaçlı çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Şâfiîlerin Ebû Hanife'ye yönelik tenkitleri; sika bir râvî olmaması, muhaddislerin kendisi hakkındaki menfi görüşleri, Kur'an ve Sünnet'e aykırı içtihatlar içermesi, Mürcie ve Cehmiyye olduğu şeklindedir. Sibt İbnü'l-Cevzî her bir iddiayı cevaplandırarak neticede onun Kur'an ve Sünnet'e uygun görüşleri olan sahâbîleri görmüş diğer mezhep imamlarından önce gelmiş olmakla da tercih edilmeye en uygun müçtehit olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Burada özellikle İmam Ebû Hanife'yi merkeze alan bir mezhep savunmasının ortaya konulmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Bu durumun tenkitlerin merkezinde Ebû Hanife'nin bulunmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca birçok meselede diğer mezhep imamları da aynı görüşte olmasına rağmen Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin değil de Şâfiî mezhebinin eserde hedef alınması ise tenkit yapanların kim olduğunu göstermektedir.

Nasslara muhalefet edenin başta İmam Şâfiî olmak üzere diğer imamlar olduğunu ispat etmeye çalışan Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebû Hanife'nin müdafaası uğruna, diğer mezhep imamlarına karşı haksızlık yapmış, maalesef maksadı vâsıtaya feda etmiştir. Burada diğer mezhepleri karalayıcı bir yöntem benimsediği söylenebilir. O, Ebû Hanife'yi diğer mezhep imamlarıyla mukayese edilemez eşsiz bir müçtehit olarak nitelemektedir. Ona göre Hanefî mezhebi her şeyden önce ülkede istikrarlı bir yönetim oluşmasına imkân veren ve halkın ihtiyacına uygun çözüm üreten en sahih hükümleri içinde barındıran bir mezheptir. Müelliften bir buçuk asır sonra da aynı çerçevede eser yazan Ekmeleddin el-Bâbertî'nin bu eserde yer alan Ebû Hanife ve mezhebinin üstünlüğünü ortaya koyduğu

iddiasını taşıyan birçok deliği olduğu gibi benimsediği görülmektedir. Dolayısıyla *İntisâr ve't-tercîh* kendisinden sonraki çalışmalara kaynaklık eden alanındaki öncü çalışmalardan biri olduğu söylenebilir. Kullanılan yöntem ve deliller bakımından bu tür çalışmaların ayrı bir çalışmada incelenmesi konuyla ilgili daha doğru tespitlerin yapılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü Kurtuba, t.y..

Arangül, Muammer. "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu ve Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Bu Süreçteki Rolü". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/23 (Aralık 2019), 656-683.

Arangül, Muammer. "el-Melikü'l-Muazzam'ın Mutaassıp Bir Hanefî Oluşu ve Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Bu Süreçteki Rolü". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10/23 (Aralık 2019), 656-683.

234

OMÜİFD Aydoğdu, Necdet. "Ebû Nuaym El-İsbehânî ve "Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanife" Adlı Eseri Üzerine". *Hikmet Yurdu*, Yıl: 10, 10/20 (Ocak – Haziran, 2017/2), 213-235.

Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa el-Hanefî. *İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zamân*. thk. Muhammed Muhammed Emin. Kahire 1407/1987.

Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *en-Nüketü'z-Zarîfetü fî Tercîh-i Mezheb-i Ebî Hanife*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1384. vr. 204b-211a.

Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Tercihü'l-Mezhebi'l-Müsemma: en-Nuketü'z-Zarîfetü fî Tercîh-i Mezheb-i Ebî Hanife*. haz. Bele Hasan Ömer Müsaid. Riyad: Kral Suûd Üniv Eğitim Fak. Yay., 1997.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Ömer b. Abdilhâlik. *Müsned*, thk. Âdil b. Sa'd. Medîne: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1426/2005.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-Usûl*. Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve's-şuûnü'l-İslâmiyye, 2. Baskı, 1414/1994.

Gölcük, Şerafettin "Cehmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/234-236. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-matlab fî dirayeti'lmezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûde ed-Dîb. ys: Dâru'l-minhâc, 2007.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman. *ez-Zeyl 'ale'r-Ravdateyn: Terâcîmü ricâli'l-ķarneyni's-sâdis ve's-sâbi'*. Thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 2. Baskı, 1974.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İmam Şâfiî*. çev. Osman Keskioglu. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Harîrî, Abû Muhammad al-Kâsım b. Alî b. Muhammad b. Osmân. *Makâmâtî'l-Harîrî*. Beyrut; Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 4. Baskı, 2003.
- İbn Abdulber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah Muhammed en-Nemerî el-Kurtubî. *Camîu Beyani'l-İlm ve Fadlih*. thk. Ebî'l-Eşbal ez-Züheyrî. Suudi Arabistan: Daru İbnü'l-Cevzi 1994.
- İbn Ebî'l-İzz, Sadrüddin Ali b. Ali b. Muhammed el-Hanefî el-Ezdî. *el-İttibâ'*. thk. Muhammed Ataullah Hanif-Ebu Suheyb Abdullah b. Asım el-Karyûtî. Lahor: Mektebetü's-Selefiyye, 2. Baskı, 1985.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebna'î'z-zamân*. Thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cîze: Hicr, 1418/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût), Dimeşk, Dâru'r-Risâle el-Âlemiyye 1430/2009.
- İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim. *el-A'lâku'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*. thk. Sâmi ed-Dehân. Dimaşk: Vizâretü's-Sekâfe, 1956.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mü'lûki Mısr ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1355/1936.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî. *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfî ba'de'l-vâfi*. Thk. Muhammed Muhammed Emin. 13 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1427/2006.

İbn Tolun, Ebü'l-Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed. *el-Kalâidü'l-cevheriyye fî târihi's-Sâlihîyye*. thk. Muhammed Ahmed Dehmân. Dimaşk: y.y., 1980.

İbn Vâsıl, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh. *Müferri-cü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*. Thk. Haseneyn Muhammed Rabî' (4-5 ciltler). 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-kütübi'l-vesâiki'l-kavmiyye, 1957.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Kitâbu'd-Duaî ve'l-Metrûkîn*. thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh. *Müsnedü'l-İmâm Ebi Hanife*. thk. Nazar Muhammed Fâryâbî. Riyad: Mektebetu'l-Kevser, 1415/1994.

Kallek, Cengiz. "Hasîrî, Mahmûd b. Ahmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 383. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Karacan, Murat. *Hanefî ve Şafî Mezhebine Göre Devlet Başkanının Yetkileri (Tuhfetü't-Türk Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2013.

236

OMÜİFD Kılıç, Mustafa. "Âlim ve Devlet adamı olarak bir Eyyûbî Meliki: el-Melikü'l-Muazzam (576-624/1180-1227)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006): 337-355.

Kumaş, Ali-Yılmaz, Muharrem. "Sihriyetin Oluşmasında Zinanın Etkisi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2, (2017), 51-67.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.

Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-muhtıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. Thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv. I-V Cilt. Cîze: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1413/1993.

Kutlu, Sömez. "Mürcie". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* 32/41-45. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Küçükbaşçı, Mustafa Sabri. "Yûnînî, Kutbüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 596-597. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Kütübî, Salâhuddin Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dârânî. *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeyl 'aleyhâ*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1973.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1324 h.

- Mâverîdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed. *el-Hâvî'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1999.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahih*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1954.
- Nu'aymî, Ebü'l-Mefâhir Muhyiddin Abdülkâdir b. Muhammed b. Ömer ed-Dımaşkî, ed-Dâris fî târîhi'l-medâris (thk. Cafer el-Hasenî), I-II Cilt, y.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1988.
- Özen, Şükrü. "Kadilkudat". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 24/77-82. İstanbul: TDV. Yayınları, 2001.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru İhyâi'ttürâsi'l-Arabî, ty..
- Tomar, Cengiz. "el-Melikü'l-Muazzam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/71-73. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. *İslam Hukukunda Diplomatik Temsil*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993.
- Sevim, Ali. "Sıbt İbnü'l-Cevzî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 37/87-88. İstanbul: TDV Yayınları, 209.
- Sifil, Ebubekir. "Zâhid Kevserî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/81. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî. *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*. Thk. İbrahim ez-Zeybek. 23 Cilt. Beyrut: er-Risâletü'l-âlemiyye, 1434/2013.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî. *el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh, Ta'lik: Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî*. İstanbul: Enver matbaası, 1360/1941.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî. *el-İntisâr ve't-tercîh li'l-mezhebi's-sahîh*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, 2010.

- Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî. *Kenzü'l-mülûk fî keyfiyyeti's-sülûk*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu: 02021-001 vr. 1b-44a.
- Sübkî, Tâceddin İbnü's-Sübkî Abdülvehhâb b. Ali b. Abdülkâfî. *Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed Tanahi-Abdulfettah Muhammed el-Hulv. Kahire: Matbaatu'l-İsa el-Bâbî el-Halebî, 1964.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990.
- Şüreyşî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdülmü'min el-Gaysî. *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî*. Kahire; Matbaatü't-Temeddün 1979.
- Uleymî, Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Şuds ve'l-Halîl*. Thk. Adnan Yunus Abdülmecid Ebû Tabbâne. 2 Cilt. Amman: Mektebetü Dendîs, 1999/1420.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. "Ebû Hanife". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/131-138. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Yaman, Ahmet. "Seleb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/398-399. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Zâhid Kevserî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/78-79. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yılmaz, Harun. *el-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dimaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Yılmaz, Harun. *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dimaşk'ta "Medrese" (1154-1260)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.
- Yûnînî, Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b Muhammed b Abdullah. *Zeylû Mir'âti'z-zamân*. 3 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1374/1954.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânü'l-i'tidal fî naqdi'r-ricâl*. Thk. Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcud, Abdülfettah Ebû Sünne. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995/1416.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. Thk. Beşşar Avvad Maruf, Muhyî Hilal es-Serhân. 11. Baskı. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve ve-feyâtü'lmeşâhîr ve'l-a'lâm*: 621-630. Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabi, 1418/1998.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve ve-
feyâtü'lmeşâhîr*

ve'l-a'lâm: 651-660. Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-
Arabî, 1419/1999.

